

На відмінну від генерального фактору другий фактор відображає соціальні зміни в суспільстві держави. Набір показників – темпи зростання доходів населення Х3 (факторне навантаження становить 0,827) та темпи зростання інвестицій в основний капітал Х6 (0,617) – свідчить, що підвищення платоспроможності населення позитивно відображається на розмірі інвестицій в основний капітал. Даний фактор цілком очевидний та досягається за рахунок підвищення купівельної спроможності вітчизняного ринку.

Третій фактор обумовлює зміни в зовнішньоекономічній діяльності українських суб'єктів господарювання, так як до нього увійшли – темпи зростання експорту товарів та послуг Х5 (0,954) та темпи зростання інвестицій в основний капітал Х6 (0,373). Збільшення експортних поставок вимагає від підприємств відповідного рівня організації технологічних та технічних процесів виробництва продукції, послуг, що безумовно впливатиме на розмірі капіталовкладень.

У порівнянні зі статичними показниками динамічні процеси соціально-економічного розвитку держави мають чотири фактори, що найбільш повно обумовлюють їх розвиток та мають значення дисперсій вище за 10% від загальної мінливості. На відмінну від попередніх факторів четвертий відображає якісні соціальні зміни, тому що він включає динаміку чисельності докторів і кандидатів наук Х7 (0,945) та темпи зростання доходів населення Х3 (0,424). Згідно з розрахунками (табл. 2) 94,5% від значення темпів зростання кількості докторів і кандидатів наук залежить 42,4% інтенсивності збільшення доходів населення.

Наведені чотири фактори пояснюють майже 91% загальної мінливості показників.

Перелік основних факторів, що визначають стан та розвиток соціально-економічних явищ в Україні із загальної сукупності факторів, подано у табл. 3; пріоритетність факторів відповідає розміру дисперсії.

Таблиця 3

Визначальні фактори стану та розвитку соціально-економічних явищ в Україні протягом 1995 – 2004 рр.

Назва і зміст фактора за статичним розподілом	Умовна позначка	Назва і зміст фактора за динамічним розподілом	Умовна позначка
Зміни в соціальній та податковій політиці держави	F1	Інфляційні процеси	F1
Загроза дефіциту обігових коштів за рахунок погіршення рентабельності господарської діяльності	F2	Рівень платоспроможності населення	F2
Рівень науково-технічного прогресу	F3	Інтенсивність зовнішньоекономічної діяльності	F3
		Соціально-культурні зміни	F4

Таким чином, факторний аналіз дозволив визначити ряд причин, що обумовлюють взаємопов'язану зміну ознак соціально-економічного стану та розвитку господарських суб'єктів України. Розглядаючи всю сукупність показників як цілісну систему, за допомогою факторного аналізу охарактеризовані закономірності, що найбільш часто зустрічаються, типові сполучення значень безпосередньо вимірюваних ознак. Це дозволило виявити загальні фактори, які породжують процеси, що відбуваються на всіх підприємствах України.

Своєчасна та об'єктивна оцінка факторів, що впливають на стан та розвиток фінансово-економічної діяльності дозволяють оперативно адаптуватися до змін зовнішньої та внутрішньої середовища, розробляти ефективну стратегію функціонування та розвитку в жорстких умовах сучасного ринку. Своєчасність оцінки визначає постійний процес її проведення, а об'єктивність – залежить від аналітичного інструментарію, що покладений в її основу.

Знання цих факторів, вміння виявляти їх вплив на виникнення кризової ситуації дозволяють створювати ефективний механізм управління ними та запобігати виникненню кризових явищ.

Відповідно до виділених факторів напрямком подальшого дослідження є розробка програм антикризового управління підприємством, у тому числі розробка конкретних заходів щодо попередження розвитку та вирішення існування кризових явищ.

Література: 1. Отенко И. П. Механизм управления потенциалом предприятия. Научное издание / И. П. Отенко, Л. М. Малярец. — Харьков: Изд. ХГЭУ, 2003. — 220 с. 2. Иберла К. Факторный анализ. — М.: Статистика, 1980. — 124 с. 3. Егоршин А. А. Корреляционно-регрессионный анализ. Курс лекций и лабораторных работ: Пособие для вузов / А. А. Егоршин, Л. М. Малярец. — Харьков: Основа, 1998. — 208 с. 4. Баканов М. И., Шеремет А. Д. Теория экономического анализа. — М.: Финансы и статистика, 1997. — 416 с. 5. Егоршин О. О. Методи багатовимірного статистичного аналізу: Навч. посібник / О. О. Егоршин, А. М. Зосімов, В. С. Пономаренко. — К.: ІЗМН, 1998. — 208 с.

Стаття надійшла до редакції
10.04.2006 р.

УДК 658.011.47

Камінська О. М.

ІНСТРУМЕНТИ КОНТРОЛІНГУ В УПРАВЛІННІ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ

In the article the most effective instruments of controlling with the aim of optimization the process of current assets management are considered, the usage of the alternative costs index is offered.

Абсолютна нестача власних обігових коштів, що має місце на українських підприємствах [1], виводить на перший план питання радикального підвищення якості управління оборотним капіталом в цілому та мінімізації вартості залучених обігових коштів зокрема.

Вирішення поставлених завдань вимагає застосування принципово нових підходів, що забезпечуватимуть надійне інформаційно-аналітичне супроводження процесу прийняття рішень стосовно управління оборотним капіталом.

Метою даної статті є визначення інструментів контролінгу, використання яких буде ефективним при вирішенні таких завдань, як оптимізація структури оборотних активів і мінімізація вартості залучених коштів.

У контролінгу використовується різноманітний інструментарій, що складається як із загальноекономічних, так і специфічних методів. До загальноекономічних належать такі: спостереження, порівняння, групування, аналіз, трендовий аналіз, синтез, систематизація, прогнозування; до основних специфічних методів — аналіз точки беззбитковості, бенчмаркінг, вартісний аналіз, SWOT-аналіз (аналіз сильних і слабких сторін), ABC-аналіз, XYZ-аналіз, методи фінансового прогнозування [2].

Слід зазначити, що "деякі інструменти контролінгу, наприклад, функціонально-вартісний аналіз і інвестиційні розрахунки, добре відомі... Інші, наприклад, ABC- і XYZ-аналіз, розрахунки сум покриття, ще не знайшли широкого застосування" [3].

Для вирішення питань оптимізації управління оборотним капіталом, на думку автора, доцільно запропонувати застосу-

вання такого інструмента контролінгу, як розрахунок альтернативних витрат.

У більшості випадків на підприємствах аналізується, в першу чергу, *явні* (зафіксовані в бухгалтерському обліку) *витрати*. Разом з тим кожне підприємство несе певні витрати, обумовлені витягненням з обороту частини капіталу, що вкладена у виробничі запаси, запаси готової продукції і дебіторську заборгованість.

Ці витрати належать до *альтернативних* [4]. Сучасний менеджмент потребує вивчення можливостей обліку альтернативних витрат і використання одержаних даних у процесі управління оборотним капіталом.

Існування альтернативних витрат є закономірним наслідком функціонування підприємств в умовах обмеженості ресурсів. Альтернативні витрати означають випущену вигоду підприємства, коли вибір одного напрямку використання ресурсів виключає можливість іншого їх використання. Ці витрати іноді називають додатковими.

Розрізняють внутрішні та зовнішні альтернативні витрати. Якщо підприємство не має у своєму розпорядженні запасів певних ресурсів і вимушено їх купувати, зазначаючи при цьому прямі грошові витрати, говорять про *зовнішні альтернативні витрати*. Якщо планується використання внутрішнього ресурсу, що вже є у розпорядженні підприємства, говорять про внутрішні альтернативні витрати. Величина внутрішніх альтернативних витрат визначається сумою доходів, які втратить підприємство у результаті відвернення ресурсів від колишніх напрямів використання.

Стосовно управління оборотним капіталом слід розрізняти альтернативні витрати в управлінні запасами, дебіторською заборгованістю, грошовими коштами.

У контролінгу грошових потоків і дебіторської заборгованості, що генеруються управлінськими рішеннями, розглядаються альтернативні витрати як розмір відтоку грошових коштів унаслідок прийняття певних рішень. Фактичні потоки грошових коштів на підприємстві є результатом раніше прийнятих управлінських рішень. Інформація про ці потоки має цінність для прийняття управлінських рішень, але наслідком наступних після аналізу рішень є зміни вже наступних грошових потоків. Для забезпечення інформаційно-аналітичної підтримки рішень, що приймаються, необхідним є розробка перспективних графіків надходження і відтоку грошових потоків.

У контролінгу управління запасами слід враховувати реальну вартість виробничих запасів, що знаходяться на складі, яка після певного періоду зростає на величину відсотків, котрі можна було б одержати при альтернативному використанні цих грошових коштів.

Величина альтернативних витрат, котрі несе підприємство при зберіганні певного найменування товарно-матеріальних цінностей, може бути розрахована за формулою:

$$B_a = \sum_{t=1}^n B (1 + r)^t - 1, \quad (1)$$

де B_a – величина альтернативних витрат;
 B – облікова вартість одиниці оборотних активів;
 r – ставка відсотка за один період;
 t – кількість періодів.

Найбільш складним моментом при здійсненні таких розрахунків є вибір ставки відсотка. Ставка відсотка за один період (r) повинна відображати альтернативну вартість капіталу, тому вона залежить від тих можливостей вкладення капіталу, що є у кожного конкретного підприємства.

В економічній літературі зустрічається багато різних підходів щодо визначення ставок дисконтування в контролінгу інвестиційних проектів. Стосовно розрахунку альтернативної вартості грошових коштів, вкладених у виробничі запаси, найбільш прийнятними, на погляд автора, є наступні підходи:

1) середньозважена вартість капіталу — середній відсоток, який сплачує підприємство за використання капіталу (власного і позикового);

2) ставка за безпечними вкладеннями, яку найчастіше розглядають як альтернативну вартість грошей. Це ставка відсотка

за інвестиціями, ризик неплатежу (або ненадходження грошових доходів) за якими практично нульовий. На Заході роль такої ставки, звичайно, відіграє ставка відсотка за державними цінними паперами. В умовах України можна використовувати, наприклад, облікову ставку Національного банку України. Облікова ставка НБУ – один із монетарних інструментів, за допомогою якого Нацбанк установлює для суб'єктів грошово-кредитного ринку орієнтир щодо вартості залучених і розміщених грошових коштів на певний період. Розмір облікової ставки НБУ доводить до відома користувачів відповідними листами [5];

3) відсоток за позиковим капіталом — це поточна ставка відсотка за короткостроковою заборгованістю, тобто відсоток, під який підприємство може взяти в борг у даний час. Логічно, якщо капітал можна або направити на закупівлю товарно-матеріальних цінностей, або повернути кредитній установі, то відсоток за позиковими засобами дорівнює альтернативній вартості капіталу.

Визначення сум альтернативних витрат може здійснюватися наступним чином.

Одиницею обліку товарно-матеріальних цінностей на підприємстві є їх найменування. Кожному найменуванню надається номенклатурний номер. Сучасні автоматизовані системи обліку забезпечують можливість фіксації як дати надходження кожної облікової одиниці виробничих запасів, так і дати їх відпуску зі складів. Це дозволяє визначити кількість днів, яку матеріал із заданим номенклатурним номером знаходився на складі запасів. Кількість періодів від моменту закупівлі до моменту відпуску зі складу розраховується діленням кількості днів зберігання на складі на кількість днів у календарному періоді.

Випущена вигода через заморожування грошових коштів у виробничих запасах в цілому по підприємству дорівнює сумі альтернативних витрат за кожним найменуванням.

Доцільність використання в системі економічних розрахунків показника альтернативних витрат визначається рядом чинників.

По-перше, розраховані показники в найвищому ступені наочно демонструють, що гроші, заморожені у виробничих запасах, не є безкоштовними. Показники сум альтернативних витрат можуть бути використані як дієвий засіб мотивації персоналу служби матеріально-технічного постачання, так і посадових осіб, відповідальних за правильне замовлення в розрізі асортименту.

По-друге, наявність інформації про альтернативні витрати забезпечує можливість сфокусувати увагу на позиціях товарно-матеріальних цінностей, що мають великі відносні значення витягнення і саме на ньому сконцентрувати основні зусилля з оптимізації матеріальних потоків.

По-третє, даний розрахунок забезпечує інформаційно-аналітичну підтримку процесу прийняття рішень щодо формування відпускних цін і асортиментної політики з урахуванням реальної вартості матеріалів. Аналогічно облік альтернативних витрат може бути використаний при аналізі існуючої на підприємстві дебіторської заборгованості, обсягів незавершеного виробництва, запасів готової продукції.

Одержані дані дозволять більш уважно підійти до аналізу ефективності використання кожної групи активів, що входять до складу оборотного капіталу, детально прослідкувати весь ланцюжок перетворень активів у гроші, виявити найбільш проблемні моменти і саме на них сконцентрувати основну увагу.

Література: 1. Ізмайлова К. В. Аналіз джерел формування активів // *Фінанси України*. — 2005. — №8. — С. 67–74. 2. Терещенко О. О. *Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навчальний посібник*. — К.: КНЕУ, 2003. — 288 с. 3. Фольмут Х. Й. *Інструменти контролінга от А до Я: Пер. с нем. / Под ред. и с предисл. М. Л. Лукашевича и Е. Н. Тихоненковой*. — М.: Финансы и статистика, 2003. — 288 с. 4. Лытнев О. Н. *Финансово-экономическая сущность альтернативных издержек* // www.gaap.ru/biblio/corpfm/011.asp. 5. Облікова ставка НБУ // *Податки та бухгалтерський облік*. — 2005. — №50. — С. 15–17.

Стаття надійшла до редакції
04.04.2006 р.